

## **ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ЗАКОННІСТЮ ТА ОБГРУНТОВАНІСТЮ ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ТА ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ**

Москалюк Ю.Д., здобувач

*Національний університет державної податкової служби України,  
вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна  
Moskalyuk\_1900@mail.ru*

У статті розглядаються особливості процесуального контролю й нагляду прокурором і слідчим суддею за законністю й обгрунтованістю обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою. Аналізуються норми Кримінального процесуального кодексу України щодо ролі й місця прокурора та слідчого судді під час винесення рішення про обрання запобіжних заходів.

*Ключові слова: запобіжні заходи, домашній арешт, тримання під вартою, клопотання, кримінальне провадження, процесуальний контроль та нагляд.*

## **ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ И НАДЗОР ЗА ЗАКОННОСТЬЮ И ОБОСНОВАННОСТЬЮ ИЗБРАНИЯ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ДОМАШНЕГО АРЕСТА И СОДЕРЖАНИЯ ПОД СТРАЖЕЙ**

Москалюк Ю.Д.

*Национальный университет государственной налоговой службы Украины,  
ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., Украина  
Moskalyuk\_1900@mail.ru*

В статье рассматриваются особенности процессуального контроля и надзора прокурором и следственным судьей за законностью и обоснованностью избрания мер пресечения в виде домашнего ареста и содержания под стражей. Анализируются нормы Уголовного процессуального кодекса Украины относительно роли и места прокурора и следственного судьи при вынесении решения об избрании меры пресечения.

*Ключевые слова: меры пресечения, домашний арест, содержание под стражей, ходатайство, уголовное производство, процессуальный контроль и надзор.*

## **PROCEDURAL CONTROL AND SUPERVISION OF LEGALITY AND VALIDITY OF ELECTION OF THE MEASURES OF RESTRAINT IN THE FORM OF HOUSE ARREST AND DETENTION**

Moskalyuk Yu.D.

*National university of the state tax service of Ukraine, str. Karl Marx, Irpin, Kievan area, Ukraine  
Moskalyuk\_1900@mail.ru*

In the article features of procedural control and supervision by the prosecutor and investigative judge of legality and validity of election of measures of restraint in the form of house arrest and detention are considered. The norms of the Criminal procedural code of Ukraine concerning a role and a place of the prosecutor and the investigative judge at pronouncement of the decision on election of a measure of restraint are analyzed.

The purpose of article is definition of procedural control and supervision by the prosecutor and investigative judge of legality and validity of election of measures of restraint in the form of house arrest and detention in criminal proceedings, definition of their functional orientation, tasks and a subject.

The accurate regulation of procedural activity at the initial stage of pre-judicial production is the prerequisite of legality and validity of further investigation, and consequently – and judicial review, that is one of guarantees of legality of criminal proceedings (art.2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). All these fundamental principles of criminal trial can be realized, and the rights of citizens are reliably protected only provided that in time to be given to each fact of violation of the law the appropriate legal assessment by establishment of exact compliance of circumstances of an event, contains structure of a criminal offense, to actual data.

The purpose of prosecutor and judicial supervision is observance of laws at application of a measure of restraint which includes the following aspects: 1) definition and check by the prosecutor of the bases for application of the specified suppression at coordination of the corresponding petition of the investigator or independent drawing up such petition; 2) upholding before the investigative judge, court the need of application concrete precautionary measures by consideration of the corresponding petition by it; 3) check of compliance to the law of an order and conditions of application to the suspect accused measure of

restraint; 4) supervision of observance of laws on extension of terms of application of measures, and also terminations of their application. As the result, prosecutor and judicial supervision is an effective guarantee of law enforcement at application of measures, serving thus as protection of human rights in which it is applied, and to performance of problems of criminal legal proceedings that promotes expansion of scope of measures of restraint.

*Key words: measures, house arrest, detention, petition, criminal proceeding, procedural control and supervision.*

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) суттєво змінило роль прокурора й судді в кримінальному провадженні загалом та застосуванні запобіжних заходів зокрема.

Наукові розробки проблем, пов'язаних із перспективами прокурорського нагляду, у зв'язку з розширенням сфери впливу судового контролю й необхідністю їх ефективної взаємодії на досудових стадіях кримінального провадження, як і з'ясування нової ролі судової влади та її переваг перед іншими формами в захисті конституційних прав людини, мають надзвичайно важливе наукове та практичне значення. Адже з проблемою розширення судового контролю тісно пов'язані також питання нового підходу до організації та здійснення наглядової діяльності прокуратури, переосмислення на законодавчому рівні повноважень прокурора. Не менш важливу роль під час застосування запобіжних заходів (особливо під час винесення рішення про застосування запобіжного заходу) відіграє слідчий суддя та суд (ч.4 ст.176) [1]. Тому цілком зрозуміло, чому в наявних теоретичних розробках із цієї проблематики постійно звертається увага на необхідність фундаментальних наукових досліджень нової, ще недостатньо дослідженої інституції – контрольної діяльності суду (слідчого судді), її правової природи, сутності, змісту, визначення її об'єкта й предмета, видів, форм, процедури та меж, а також співвідношення з прокурорським наглядом. Ці та інші аспекти контрольної діяльності суду й прокурорського нагляду набули розвитку в дослідженнях таких фахівців, як С.М. Абрамян, Б.Т. Безлепкін, О.Д. Бойков, Ю.М. Грошевий, О.В. Ізотова, Г.М. Козирев, М.О. Колоколов, В.А. Лазарева, П.А. Лупинська, Л.Н. Масленникова, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, О.В. Марцеляк, І.Л. Петрухін, П.П. Пилипчук, В.І. Рохлін, В.М. Савицький, М.І. Сірий, Ю.М. Тодика, М.Є. Токарева, А.Р. Туманянц, Л.В. Черечукіна, Н.М. Чепурнова, О.Г. Халіулін, А.Л. Ципкін, Р.Х. Якупов та ін.

*Метою* статті є визначення процесуального контролю й нагляду прокурором і слідчим суддею за законністю та обґрунтованістю обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту й тримання під вартою в кримінальному провадженні, визначення їх функціональної спрямованості, завдань і предмета.

Чітка регламентація процесуальної діяльності на початковому етапі досудового провадження є передумовою законності й обґрунтованості подальшого розслідування, а отже – і судового розгляду, тобто є однією з гарантій законності кримінального провадження (ст.2 КПК України). Ці основоположні принципи кримінального процесу можуть реалізовуватися, а права громадян – надійно захищатися лише за умови, що кожному факту порушення закону вчасно надаватиметься належна правова оцінка шляхом встановлення точної відповідності обставин події, що містить склад кримінального правопорушення, фактичним даним.

Запобіжні заходи згідно з КПК України (ст.176) належать до заходів забезпечення кримінального провадження. Їх застосування передбачає вищий ступінь кримінального процесуального примусу, спрямованого на попередження можливих порушень процесуального порядку підозрюваним (обвинуваченим), який пов'язаний із можливістю обмеження конституційних прав і свобод особи у сфері кримінального провадження. Водночас застосування запобіжних заходів як заходів забезпечення кримінального провадження спрямоване на досягнення дієвості, тобто його активності й результативності.

Особливості інституту запобіжних заходів визначають два важливі аспекти діяльності прокурора щодо їх застосування. По-перше, участь прокурора в застосуванні запобіжних заходів спрямовується на забезпечення дієвості кримінального провадження. По-друге,

прокурор повинен наглядати за дотриманням прав і законних інтересів особи під час застосування запобіжних заходів. Виокремлення їх відповідає таким сформульованим у науковій юридичній літературі загальним напрямам діяльності прокурора в кримінальному провадженні, як забезпечення прав і законних інтересів особи (правозахисна діяльність) та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням [2, с. 58]. Ці напрями прокурорської діяльності щодо застосування запобіжних заходів перебувають у нерозривній єдності й взаємозв'язку, їх поєднання дає змогу прокурору досягти спеціальних завдань участі в кримінальному провадженні, сформульованих у ст.2 КПК України, а також загальних завдань прокурорської діяльності, визначених у ст.4 Закону України «Про прокуратуру».

Відповідно до ст.5 Закону України «Про прокуратуру» прокурор в усіх стадіях кримінального провадження зобов'язаний своєчасно вживати передбачені законом заходи для усунення порушень закону та наділяється у зв'язку із цим дієвими важелями для здійснення відповідного правового реагування на виявлені порушення [3].

Законодавством не передбачається можливість внесення клопотання про застосування запобіжного заходу всупереч процесуальній позиції або «в обхід» прокурора. Наприклад, якщо слідчий переконаний у необхідності застосування певного запобіжного заходу, а прокурор дотримується іншої думки, остаточне рішення про внесення клопотання буде прийнято прокурором вищого рівня.

Оцінюючи роль прокурора на цьому етапі, доцільно підтримати висновок дослідників про те, що в кожному випадку застосування запобіжного заходу прокурор фактично попередньо вирішує зазначене питання, здійснюючи при цьому досудову перевірку законності й обґрунтованості застосування конкретного запобіжного заходу під час кримінального провадження. Без позитивного волевиявлення прокурора щодо необхідності застосування запобіжного заходу, оформленого у вигляді клопотання встановленої форми, складеного або затвердженого прокурором, слідчий суддя не має права розглянути й вирішити це питання [4, с. 341]. Отже, саме прокурор є ініціатором застосування запобіжного заходу, визначаючи його вид і зміст зобов'язань, які він передбачає.

Також прокурор бере участь у вирішенні питання про застосування запобіжного заходу слідчим суддею, судом, що здійснюється шляхом участі прокурора в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. Відповідно до ч.1 ст.193 КПК України розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу відбувається за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника. Таким чином, прокурор є обов'язковим учасником такого розгляду та зобов'язується доводити перед слідчим суддею, судом обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; про наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст.177 КПК України; про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Прокурор доведеністю й переконливістю своєї позиції впливає на остаточне рішення слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу, оскільки згідно з нормами ч.2 ст.194 КПК України слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе наявність вказаних обставин. Якщо прокурор доведе наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, проте не доведе наявність ризиків, передбачених ст.177 КПК України, і недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, відповідно до ч.3 ст.194 КПК України слідчий суддя, суд має право зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом [1].

Якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу прокурор доведе обставини, передбачені п. п.1 та 2 ч.1 ст.194 КПК України (наявність обґрунтованої підозри та наявність ризиків), проте не доведе недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, слідчий суддя, суд має право застосувати більш м'який запобіжний захід, ніж той, який зазначений у клопотанні, а також покласти на підозрюваного, обвинуваченого передбачені законом обов'язки, необхідність покладення яких встановлюється з наведеного прокурором обґрунтування клопотання [1].

Тому прокурор зобов'язаний перед слідчим суддею, судом довести умови й підстави для застосування конкретного запобіжного заходу, щоб переконати їх у тому, що рішення про застосування одного з видів запобіжних заходів, який обмежує права й свободи підозрюваного, обвинуваченого, відповідає характеру певного суспільного інтересу (визначеним у КПК України конкретним підставам та меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості [5].

Під час виконання запобіжного заходу прокурор здійснює нагляд за дотриманням встановлених законом порядку й умов безпосередньої реалізації запобіжного заходу. При цьому необхідно враховувати, що в законодавстві передбачається диференціація суб'єктів виконання різних запобіжних заходів. Так, відповідно до ч.3 ст.179, ч.6 ст.180 КПК України контроль за виконанням особистого зобов'язання й особистої поруки здійснює слідчий, а якщо справа перебуває в провадженні суду – прокурор. Контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, покладається на працівників органу внутрішніх справ (ст.181 КПК України). Виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою здійснюється в установах попереднього ув'язнення, а затримання осіб – у місцях тримання затриманих. Тому предмет і зміст наглядової діяльності прокурора на цьому етапі різняться залежно від виду запобіжного заходу [6, с. 60].

Однією з новацій нового КПК України є суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також запровадження із цією метою інституту слідчого судді як особи, яка спеціально уповноважується на здійснення такого контролю.

Новий КПК України покладає на слідчого суддю значний об'єм функцій та обов'язків, які він має виконувати. Функції слідчого судді, які він здійснює під час кримінального провадження, можна умовно поділити на декілька груп, а саме: 1) розгляд питань, що стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів); 2) нагляд за дотриманням законності в питаннях затримання особи й утримування її під вартою; 3) надання дозволів на вчинення окремих слідчих дій під час досудового розслідування; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення питань щодо поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник та щодо направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи; 6) функції слідчого судді в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Розділ II КПК України регламентує повноваження слідчого судді під час досудового розслідування матеріалів кримінального провадження за клопотанням відповідних осіб (як правило, слідчого за погодженням із прокурором) вирішувати питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження: 1) приводу; 2) накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження за невиконання ними процесуальних обов'язків, зокрема за неявку на виклик без поважних причин; 3) тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади особи; 5) тимчасового доступу до речей і документів; 6) тимчасового вилучення майна; 7) арешту майна; 8) застосування запобіжних заходів, затримання особи.

Згідно з ч.3 ст.176 КПК України слідчий суддя, суд відмовляє в застосуванні запобіжного

заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч.1 ст.176 КПК України, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою.

Таким чином, на етапі визначення виду запобіжного заходу прокурор повинен переконатися особисто й переконати в цьому слідчого суддю або суд, що за певної ситуації необхідний саме домашній арешт, тримання під вартою або інший вид запобіжного заходу. На нашу думку, це має обґрунтовуватися тим, що запобіжні заходи, які не передбачають обмеження особистої свободи, за конкретної ситуації не ефективні, а застосування більш суворого запобіжного заходу (наприклад, тримання під вартою) є виправданим [7, с. 10].

Кожний захід забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжний захід чи негласна слідча дія, мають свої особливості, проблемні й суперечливі моменти в їх правовій регламентації. Очевидно, що безліч питань виникне й під час їх практичного застосування. Однак на сьогодні вже можна сказати, що в їх правовій регламентації є багато прогресивних рис. Тому до слідчих суддів закон висуває підвищені вимоги щодо оперативності розгляду ними клопотань, вимагає підвищеної уваги, проникливості й далекоглядності у своїх рішеннях, встановлюючи в багатьох ситуаціях необхідність ухвалювати рішення негайно, при цьому віддаючи їм у руки вирішення найбільш чутливих для особи питань – питань обмеження її прав і свобод.

З огляду на викладене можна зробити висновок, що напрям реформування кримінального процесу, окреслений нормами КПК України, є правильним, оскільки повноваження прокуратури й суду щодо контролю за законністю та обґрунтованістю обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту й тримання під вартою забезпечить захист прав і законних інтересів громадян.

Метою прокурорського й судового нагляду є дотримання законів під час застосування запобіжного заходу, який включає такі аспекти: 1) визначення й перевірку прокурором підстав для застосування зазначеного запобіжного заходу під час погодження відповідного клопотання слідчим або самостійного складання такого клопотання; 2) відстоювання перед слідчим суддею, судом необхідності застосування конкретного запобіжного заходу під час розгляду ним відповідного клопотання; 3) перевірку відповідності закону порядку та умов застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу; 4) нагляд за дотриманням законів щодо продовження строків застосування запобіжних заходів, а також припинення їх застосування. У підсумку прокурорський і судовий нагляд є дієвою гарантією забезпечення законності під час застосування запобіжних заходів, слугуючи при цьому як захисту прав особи, до якої він застосовується, так і виконанню завдань кримінального провадження, що сприяє розширенню сфери застосування запобіжних заходів у вітчизняному кримінальному процесі.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Марчук Н.О. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях / Н.О. Марчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 57-62.
3. Про прокуратуру : Закон України від 05.11.1991 р. № 1789-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

4. Гультай П.М. Роль прокурора в механізмі застосування запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні / П.М. Гультай // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 338-342.
5. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://sc.gov.ua/ua/2013\\_rik.html](http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html).
6. Лапкін А.В. Забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / А.В. Лапкін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 58-63.
7. Вільгушинський М.Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України / М.Й. Вільгушинський, Ю.А. Лихолетова // Адвокат. – 2012. – № 11. – С. 9-13.

#### REFERENCES

1. “Criminal Procedure Code of Ukraine of 13.04.2012” [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Marchuk N.O. “The main directions of the prosecutor’s participation at pre-trial stages of criminal proceedings” / N.O. Marchuk // *Visnik Nacional’noi akademiyi prokuraturi Ukraine*. – 2011. – № 4. – P. 57-62.
3. “On Prosecutor’s Office” : Law of Ukraine of 05.11.1991 № 1789-XII [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Hultai P.M. “The role of the prosecutor in the mechanism of preventive measures in pre-trial criminal proceeding” / P.M. Hultai // *Chasopis Kiyvs’kogo universitetu prava*. – 2012. – № 3. – P. 338-342.
5. “On some issues of preventive measures during the pre-trial investigation and court proceedings under the Criminal Procedure Code of Ukraine” : Letter of the Supreme Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases of 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 [Electronic resource]. – Access mode : [http://sc.gov.ua/ua/2013\\_rik.html](http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html).
6. Lapkin A.V. “Ensuring legality of preventive measures in criminal proceedings by prosecutor” / A.V. Lapkin // *Visnik Nacional’noi akademiyi prokuraturi Ukraine*. – 2014. – № 1 (34). – P. 58-63.
7. Vilhushynskiy M.I. “On the question of the application of house arrest as a preventive measure under the Criminal Procedure Code of Ukraine” / M.I. Vilhushynskiy, Y.A. Lykholietova // *Advokat*. – 2012. – № 11. – P. 9-13.